

Artikelförfattaren är äldre lektor i modersmålet vid Karleby svenska gymnasium

”Vårt språk tar slut där nylänningarnas börjar.” Det här sade en flicka i klass 2 i gymnasiet, när vi diskuterade varför vi behöver ett svenskt högspråk. Samma flicka hade 97 poäng av 99 möjliga i sin studentuppsats ett år senare. Hon avsåg att det är svårt att komma över tröskeln mellan dialekt och högspråk och kanske också att den språkliga miljön vi i Karleby lever i är torftig. Ett faktum är att den språkliga medvetenheten är låg på vår ort, att finska och dialekt är det som gäller och att det svenska högspråket har låg status hos oss.

Karleby är en tvåspråkig ort med en svenskspråkig befolkning på ca 20 %. Inom stadens gränser talas två svenska dialekter, nämligen karlebydialekt och öjadialekt. I staden finns en svenskspråkig högstadieskola och ett svenskspråkigt gymnasium. Lågstadieskolorna är tio. En årskurs elever i grundskolan består av ca 100 elever och en årskurs i gymnasiet av ca 60 elever. Gymnasiebenägenheten är rätt hög i Karleby, vissa är ända upp till 70 %. Detta beror delvis på att vi inte har någon annan mellanstadieutbildning på svenska i vår stad än vårt gymnasium och en klass (ca 20 elever) i handelsläroverket.

Heterogent elevmaterial

Eleverna i Karleby svenska gymnasium har en mycket brokig språklig bakgrund. Därför är den språksituation vi har i vår skola heterogen och mycket tung och besvärlig för en modersmållärare. Jag har

elever med ett starkt högspråk, elever med dialekt och högspråk, elever som är balanserat tvåspråkiga, elever med dialekt och finska, elever som talar antingen dialekt eller finska och egentligen saknar ett svenskt högspråk och dessutom finns det elever, t.o.m. ganska många, som behärskar dialekt, finska och svenskt högspråk. De flesta eleverna är två- eller flerspråkiga med varierande behärskning av sina olika språk och med varierande språklig medvetenhet.

Det är skäl att konstatera att de elever som är balanserat två- eller trespråkiga (finska — svenskt högspråk eller svenskt högspråk — finska — dialekt) egentligen inte har några större svårigheter med skriftspråket. Det är mycket sällan man kan spåra dialektinflytande i deras uppsatser. Det talade högspråket utgör emellertid ett problem också för många av dessa elever. Enligt vår läroplan är det svenska högspråket skolspråk och detta är eleverna medvetna om, och de anser att alla lärare under alla lektioner och i alla sammanhang i skolarbetet borde kräva ett svenskt högspråk. Så är tyvärr inte fallet. Det finns däremot stora skillnader i elevernas förmåga att tala och skriva svenskt högspråk.

Dialektinflytandet litet i skrift

När vi diskuterar högspråk kontra dialekt i klass 1 i gymnasiet brukar frågan om att skriva på dialekt komma upp. Vi diskuterar

Ord- och formfel hos språkligt svaga

varför vi bör kunna använda både dialekt och högspråk obehindrat och varför vi bör vara medvetna om när vi kan använda dialekt och när vi skall använda högspråk. Ibland brukar jag ge en rubrik som berör t.ex. geografi och ber eleverna försöka skriva på dialekt. Ganska snart kommer repliken: "He vaal int ti naa ti skriiv som an talar." Det dialektala inflytandet i elevernas talspråk är mycket stort och modersmålslära- ren får lov att diskutera denna fråga om och om igen, att kräva och att utgöra ett mönster för att eleverna skall få den beredskap de behöver för att klara av ett talat svenskt högspråk. I skrift är problemet mycket mindre, ibland nästan obefintligt. Så gott som all text eleverna får framför sig är skriven på högsvenska och det mönstret följer eleverna när de skriver uppsats.

Dialektutjämningen i karlebydialekten är mycket snabb och har redan nu gått långt. Detta beror naturligtvis på skriftspråkets starka ställning och på att nya ord hela tiden kommer in i dialekten. Det är inte bara ordförrådet som ändras, utan gamla dialektala former försvinner och ersätts av högspråkliga. Ett exempel är det indefinita pronomenet *man* som i dialekten tidigare lydde *han* eller *an*. Den yngre generationen använder nästan genomgående *man* i sin dialekt. Skriftspråket påverkar dialekten, inte tvärtom. Finskans inflytande på karlebydialekten är också stort, kanske t.o.m. större än på det talade högspråket i Karleby. En orsak till detta är självklart att det inte finns något dialektalt skriftspråk. Öja- dialekten har klarat sig lite bättre, eftersom byarna i Öja fortfarande kan anses vara helt svenskspråkiga.

Det dialektala inflytandet i elevuppsatserna är alltså minimalt. Ämnesvalet kan ibland inverka. Om elever med stark dialekt väljer en rubrik som berör jordbruk eller skogsbruk kan det hända att något dialektalt ord smyger sig in i uppsatsen, men detta sker trots allt mycket sällan. Eleverna brukar jorden och arbetar i skogen på dialekt och har kanske endast ett dialektalt ordförråd för dessa arbeten, men det vet de och använder därför ordlistor, uppslagsböcker eller frågar läraren eller en kamrat vilket det högsvenska ordet är.

Ordvalsfel dyker upp i klass 1 i gymnasiet och i högstadiet, men brukar ganska snart falla bort. En flicka använde t.ex. ordet *erhindra* för märka, inse i sin första uppsats i klass 1 i augusti i år. Eftersom jag ännu inte känner eleverna särskilt bra, kan jag inte avgöra om felet berodde på slarv eller på att flickan har ett litet ordförråd. De elever som gör ordvalsfel och sätter in ett dialektord har ofta också andra problem med språket än dialektala problem.

Det är oerhört svårt för mig att avgöra om de språkfel som kan tänkas bero på dialekten beror på att eleven har en svag svenska överhuvudtaget eller om felet beror på att han talar dialekt. Jag är benägen att tro att fel som t.ex. pluralformerna *golvar*, *glasar* och *fönstrar* kommer sig av att eleverna saknar en tillräckligt stark svenska. Genusfel eller olika formfel som beror på att eleverna valt fel genus förekommer inte ofta i elevuppsatser skrivna av sådana som har en stark svensk dialekt, men nog hos elever som har en starkare finska än svenska. Karlebydialektens genussystem skiljer sig från andra dialekters genom att vi har endast en obestämd artikel, nämligen *än*. Det heter alltså *än bool* (ett bord) och *än språåk* (ett språk). Personligen är jag ändå övertygad om att de genusfel som alltfört finns i varje uppsatsomgång inte beror på dialekten utan på finskan. Naturligtvis bidrar dialektens genussystem till felet, men dessa fel förekommer oftast hos elever som mest talar finska och kanske ibland karlebydialekt. De saknar ett svenskt högsvenska, åtminstone i tal och kanske också i skrift.

Jag har detta år elever i klass 3 — de skall alltså skriva studenten i vår — som i sin första uppsats hade fel som *den första skolåren* för det första skolåret, *en liten hjälplös barn*, *en annan bra sätt* och dessutom *det giftiga luftet* och *sitt skog*. Dessa elever talar finska för det mesta och någon gång dialekt. Deras språkliga handikapp är så stort att de sällan yttrar sig under lektionerna.

Jag vill påstå att dialektinflytande i elevuppsatser egentligen inte förekommer hos sådana elever som har en mycket stark

svensk dialekt, men att kombinationen finska-dialekt kan göra att dialekten slår igenom också i skriftspråket. Att alla elever

i Karleby som inte talar högspråk hemma har dialektala drag i sitt svenska talspråk är däremot ett faktum.